

Szemle.

Alfred Hettner: *Grundzüge der Länderkunde. II.: Die aussereuropäischen Erdteile.*
VI. és 451 l. Lipcse, B. G. Teubner, 1924.

Mialatt *Hettner* kiváló leíró földrajzi kézikönyvének már harmadik kiadása is megjelent (ismertetését l. Föld és Ember, 1924, 92. l.), mindnyájan nehezen nélkülöztük a mű folytatását, amely most végre fenti címen napvilágot látott. Nemcsak a magyar tudományos irodalomnak, az egész világirodalomnak egyik nagy fogyatékosága az egységes felfogású, tömör, modern leíró földrajzi könyvekben való hiány. Sievers több kötetes munkájának a nagy terjedelmen kívül az egységesség hiánya és az egyes kötetek különböző kora nagy fogyatékosága. H. Wagner kísérlete megakadt. Az angol és francia művek vagy népszerűek vagy túlságosan gyakorlatiak. Nagy örömmel kell tehát köszöntenünk *Hettner* munkáját, melynek két kötete — az elsőnek harmadik, a másodiknak első kiadása — ebben az évben, úgyszólván egyszerre hagyta el a sajtót. Módunkban áll immár a Föld tudományos leírását két klasszikusan tömör, mégis mindvégig élvezetes kötetben tanulmányozni. A most megjelent kötetben 197 apró, igen világos rajzú térképet és grafikont találunk, kép ellenben nem foglaltatik benne. Szerző az Európán kívüli szárazföldeket hat kontinensre tagolja (Ázsia, Afrika, Ausztrália, Észak-Amerika, Dél-Amerika és Antarktisz) és ezek mindegyikének pompás összefoglaló leírását, majd pedig természetes részeiknek részletes tárgyalását nyújtja a *Hettner*től méltán elvárható metódikus alapossággal. Habár szerző szükségesnek tartja, hogy előszavában a szűkre szabott terjedelem miatt mentegetőzzék, olvasás közben az adatok és ismeretek olyan gazdag gyűjteményének birtokába jutunk, hogy feltátnul az az érzésünk támad, hogy nem szórakoztatás céljából, hanem tanító szándékkal írott leíró földrajzi áttekintésnek nem is szabad terjedelmesebbnek lennie ennél az értelmes könyvnél. A módszer és a terjedelem ismertetése céljából itt közöljük Észak-Amerika leírásának fejezeteit és azok terjedelmét. *A földrész* (280). *Felfedezése* (280). *A természet* (283—298). *Az ember* (299—314). *Részletes leírás.* Grönland és az arktikus szigetvilág (315—318). A kontinens tájai (319—351). Mexikó, Közép-Amerika és a nyugatindiai szigetvilág (352—373).

A kezdőnek legmelegebben ajánlhatjuk ezt a mesteri biztonsággal tájékoztató, alapos munkát, de mindenkor igénybe veheti a laikus érdeklődő is, mert ennek a könyvnek egyetlen sora sem untat.

Megelégedéssel állapítjuk meg, hogy *Hettner* professzor művének első kötetében — melynek immár harmadik kiadása is megjelent — legutóbbi bírálatunknak Magyarországra vonatkozó néhány megjegyzését figyelembe vette.

Örömmel közöljük azt az értesülésünket, hogy konkrét formában felmerült *Hettner* műve magyar fordításának és kiadásának terve. Ezzel a geográfus tanárságnak és a főiskolai ifjúságnak legrégebbi óhaja teljesebben: volna végre *megbízható, modern leíró földrajzi kézikönyvünk.*

Kogutowicz Károly.

Stepan Rudnyékj: *Die heutige Räte-Ukraina*. (Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde zu Berlin, 1924.

Rövid, találó jellemzését adja a mai ukránjai viszonyoknak. 1923 július 6-án alakult a szocialista köztársaságok szövetsége. A köztársaságok egyike, *Ukrájnska Socialistijéna Radjanska Respublika*, amelynek új határain belül 461 ezer négyzetkilométer a területe. Határai a *Dnyeszter* és *Zbrucs*, továbbá az 1921. évi *riga* vonal (*Ostróh, Annópil, Kórec, Olévszk*), *Volhynia* az északi, *Cernihiv, Horódnja* és *Novhoród* a nyugati határai. Délkeleten hozzácsatlakozik a *doni* kozákok területének egy része. A szénmedence, *Kámenske* és *Tahanróh* még ide tartoznak. Fennáll továbbá az a szándék, hogy a *kurski* és *voronizi* kormányzóság krim-ukrán lakójú területét is hozzácsatolják.

1923-as becslés szerint 28 millió négyszázezer ember élt ezen a területen. 18%-a városi, 82%-a a falusi lakosság. 14,600.000 a nők száma, 13,800.000 a férfiaké. A *népmozgalom* nagy hullámzásokat mutat. 1914-ben ezen területen 30 millió, 1920-ban 26 millió ember élt. A háború előtt 18°/_{oo} volt a *szaporodás*, most csak 4°/_{oo}, *Katerynoszláv* kormányzóság területén 24°/_{oo} volt a szaporodás, most 22°/_{oo} a fogyás. A *háborús veszteségek* 6—7 millióra tehetők. *Járványoknak* rengeteg ember esett áldozatul. 1919-ben a galíciai ukrán hadsereg százezer embere így pusztult el. 1922-ben 1,300.000 a járványos megbetegedések száma.

A *nemzetiségi megoszlás*: 72% ukrán, 15% orosz, 7% zsidó, 1% német, a többi egyéb. A zsidóságból a falusi lakosságra csak 0.9% jut. Az ukrán köztársaság területén kívül még 430.000 négyszögkilométer ukránlakta terület van Szovjet-Oroszországban, 10 millió ukránnal.

A *gazdasági viszonyokat* súlyosan érintette az 1921—22. évi nagy éhínség. A művelés alá fogott terület 1914 óta 18%-kal megcsappant. A *földbirtok* 57°/_o-a volt 1916-ban parasztbirtok és 43%-a nagybirtok. 1923-ban 92% birtok van parasztkézen és 8% nagybirtok az állam kezén. A buza-, árpa-, zab- és burgonyatermelés csaknem a felére zsugorodott. Ezzel szemben a kenyérmagvak közül a rozs, továbbá a köles, tengeri és olajnövények termelése emelkedett. A mezőgazdasági termelés a háború előttinek 63°/_o-a. Fő okok: az állatállomány pusztulása és a földművelő eszközök hiánya. A sertésállomány vesztesége 50%, loállomány 30%, szarvasmarhaállomány 3%, ellenben a kecskék és juhok száma szaporodott. A parasztbirtokra jellemző katasztrófális adatok: 34% birtokon egyetlen tehén sincs, 55%-nak egy-egy tehene van, 53%-nak nincs lova, 32%-nak csupán 1—1 van. Közlekedő utak teljesen gondozatlanok, a vasúti forgalom a háború előttinek 26%-ára süllyedt. Valamivel jobban áll a belvízi hajózás. A postaforgalom a háború előttinek 50%-a. Ezzel szemben a *népnevelés* terén bizonyos eredményeket értek el: 1897-ben 80% analfabéta volt, ma állítólag 50%. Ez a javulás összefügg az orosz nyelvnek a népiskolából való kizárásával. A nemzeti öntudat ébredését a tanácskormány nem szívesen látta. 1923-ban azonban törvényben szabályozták az iskolák és hivatalok ukránosítását, az orosz csupán a szövetséges birodalom hivatalos nyelve.

—z.

Cl. Augé: *Nouveau petit Larousse illustré*. Párizs, 1925. Tizenhetedik kiadás. 1760 lap, 6200 rajz, 220 tábla, 140 térkép.

A világnak ez a legolcsóbb könyve (a fentjelzett nagy terjedelem ellenére is vászonkötésben csupán 120.000 m. kor.) ismét új kiadásban látott napvilágot. Maga a földrajztörténelmi rész 600 lapnál terjedelmesebb. Sajnos, a szerkesztés eléggé

felületes, amiről hamar meggyőződhetünk, ha a reánk vonatkozó részeket olvasuk el. Például:

Budapest (pèst), capit. de la Hongrie, sur le Danube; 880.000 h. (!) Elle est formée par la réunion des villes de **Buda** ou *Ofen*. te Pest, sous une même municipalité depuis 1873. Industrie et commerce très actifs. Pont de fer de 400 m. sur le Danube. (!)

Vagy:

Hongrie, un des Etats de l'Europe centrale; 8,200.000 hab., 95.500 kil. carr. Capit. *Budapest*. Jadis royaume indépendant, habité par les *Hongrois* ou *Magyars*, la Hongrie fut réunie à l'Autriche au commencement du XVIIe siècle, mais ne cessa de revendiquer son indépendance; à la suite du soulèvement de 1848, elle avait obtenu une large autonomie administrative. Après la Grande Guerre (1914—1918), la Hongrie est devenue un Etat indépendant, constitué en république. (!)

Magyars, peuple ouralo-altaïque, qui forme la race dominante en Hongrie et en Transylvanie (Roumanie).

A térképek és még inkább a képek gyatrák.

Vajjon nem gondoskodhatnának a külügyminisztérium szervei, hogy a hazánkat ösmertető fejezetek ebben a rendkívül elterjedt könyvben kieserltenessek? —z

Sapper, Karl: *Allgemeine Wirtschafts- und Verkehrsgeographie*. Teubner, B. G., Lipsee, 1925, 300 l. 70 térképrajzzal és statisztikai ábrával.

Szerző előtt művének megírásakor német olvasók, elsősorban gazdasági körök igényei lebegtek. Noha általános gazdasági és közlekedés-földrajzot kíván nyújtani, a műnek közvetlen praktikus célja is van: a gyarmataitól megfosztott Németországnak szerző meg akarja mutatni, hogy gazdasági téren hol lehet boldogulni a Földön. Az idegen világrészekben való sikeres munkát kívánja elősegíteni p. o. ez a fejezet: Színesbőrű munkásokkal való bánásmód a forróégyvön. Gyakorlati célt szolgál a mű végéhez csatolt az a póték, amely 20 lapon a Föld gazdasági egységeinek betűsorrendbe foglalt rövid gazdasági jellemzését tartalmazza. Az első fejezetben szerző megrajzolja az ember munkaterének, a termelés helyének természeti viszonyait (köz-mikus hatások, a Föld felszínének milyensége, légkör, vízburok, szárazföld, kölcsönhatásaikra keletkezett növény- és állatvilág). A második fejezetben az ember gazdasági tevékenységét tárgyalja, vizsgálja az emberi fajok akklimatizálódásának kérdését, meg az egyes emberi kultúra-köröket, a népsűrűségnek a termelésre való hatását, az emberi lét fenntartásához szükséges növényi, állati és ásványi termékek megszerzésének egyszerűbb folyamatait. A harmadik fejezet tartalmazza a napjainkban folyó modern világtermelést, a negyedik szól a kereskedelemről, az ötödik a közlekedésről. Az egészét elég gazdag irodalmi összeállítás egészíti ki.

Szerző művében igen ügyesen és kimerítően tárgyalja az egyes természeti jelenségeknek az ember megélhetésére, meg a gazdasági javak előállítására való hatását. Igen jó a különböző primitív emberi foglalkozások leírása. Szerző Amerikában tett megfigyeléseit gyakran értékesíti. S a művében közölt statisztikai adatok részben a háború előtti utolsó békeévekre, részben már a háború utáni évekre vonatkoznak, szerepelnek benne 1923. évi adatok is. Művének a kereskedelemmel foglalkozó része figyelemre méltó, szerző reámutat a háború következtében beállott nagy változásokra, többek között érdekesek ezek: A világháború következtében a Csendes-óceánon a hajóforgalom igen megnövekedett. Az USA-nak a Csendes-óceán vidékén levő 15 ál-

lammal (gyarmattal) lebonyolított kereskedelmi forgalma 1913-ban 540 millió \$ volt, 1923-ban pedig 1532 millió \$ (233% növekedés). Az amerikai kontinensen elért térhódítás is jelentős. Pl. az angol birodalomhoz tartozó Kanada kiviteléből háború előtt csak 40% jutott az Unióba, a háború utolsó évében pedig 81·5% s az anyaállamba, Angliába pusztán csak 8%. — Az ipar szűkreszabott tárgyalása feltűnő.

Minket magyarokat érdekel az, hogy szerző, ki egyébként a statisztikai anyaggyűjtést gonddal végezte, művében a M. Stat. Hiv. kiadványaira nem hivatkozik, sem más speciálisan Magyarországra vonatkozó művet nem említ. A földművelésről szóló statisztikában Magyarország gabonatermelése nem szerepel, csak Ausztria-Magyarorszáé, az állatállományra vonatkozó adatok pedig már részben háború utániak, így érthető, hogy itt már hazánk a kis létszámok miatt felsorolásra sem kerülhetett. A magyar malomipar és gépipar sem nyer említést; de érdekes, hogy tud ruházati iparunkról s Budapestet Franciaország és Bécs után említi s csak azután Németországot. Téves a következő adat: Szerző szerint Magyarországon 100 kereső közül a kereskedelem és közlekedés szolgálatában áll 4·2% (200. l.), holott az 5·6%. Helytelenek a földrajz körébe tartozó következő állítások: Szerző a tengerparti szelet magyarázva azt írja, hogy a szigetek felett éjjel felfelé száll a levegő, holott éppen ellenkezője igaz. (30. l.) Szerző azt írja, hogy a kontinensek nyugati részén van kifejlődve a passzátklima (30. l.), noha éppen a keleti rész az, ahol a keleties irányú passzátszelek éreztetik hatásukat. A könyvben közölt ábrák egyszerű kivitelűek, de jók.

Ezeknek az apró hibáknak a leszámításával a munka értékes és aránylag rövid összefoglalása a gazdasági és közlekedési földrajznak. A főiskolai ifjúság is, a nagyközönség is haszonnal olvashatja.

Schilling Gábor.

Griffith Taylor: *The distribution of future white settlement, a world survey based on physiographic data.* (The Geographical Review, 1922. július.)

A fehér ember elterjedésének lehetőségeivel foglalkozik igen érdekes, újszerű módon. A kontinenseket gazdasági régiókra osztja (számszerint 74-re) és ezeket kategorizálja. Szerinte a hőmérséklet, csapadék, helyzet és szénkészlet a legjellemzőbb sajátság, ezek alapján mindenik egységre készít egy grafikont: az *ekonográfot*, melynek segítségével könnyű az áttekintés. Az ekonográf papírsárkány-alakú idom, melynek felső sarka (A) a hőmérsékletet jellemzi, bal sarka (B) a csapadékot, alsó sarka (C) a tengerszínfeletti magasságot, jobb sarka (D) pedig a szénkészletet. A fehér ember letelepedésére ideális viszonyokat Taylor szerint az az ekonográf szemlélteti, melyen A-ban 55° Fahrenheit, B-ben 50 hüvelyk csapadék, C-ben a tengerszint, D-ben négyzetmérföldenként 2,000.000 tonna szénkészlet olvashatók le. Az ezeken az értékeken felül vagy alul lévő skálája a középpont felé talál elhelyezést, az említett ekonográf ideális lévén, a természetes egységeket jellemző ekonográfok tehát ennél kivétel nélkül kisebb területűek lesznek. Taylor tehát úgy állapítja meg az egységek sorrendjét, hogy az ideális ekonográf területét 1000-nek veszi és ennek arányszámával jellemzi az egyes területeket. Nagybritanniára jut a legmagasabb érték, nevezetesen 770, Franciaországra 620, Norvégiára 60, a Tundrákra 12, Észak-Kínára 770, Japánra 484, Tibetre 30, Victoriára 575, Kelet-Ausztráliára 574, Új-Zélandra 430, Ausztrália sivatagjaira 16, Dél-Afrikára 300, Szaharára 16—10, USA északkeleti államai 755, középső és nyugati 400—300, Tundrákra 15, Uruguay 315, Brazília 80—90, Patagónia 45.

Ezekután az ekonográf számított adatait Európa, a fehér ember régi lakóhelyének tényleges népsűrűségével egybeveti és megállapítja, hogy 600 egységnek kb. 100-as sűrűség felel meg (\square -km), 300-nak 40-es, 100-nak 5-ös. Így kiszámítja, hogy az egyes kontinenseken mennyi lehet a maximális népesség. Ezek a számok a következők: Észak-Amerika 702 millió, Európa 400 millió, Dél-Amerika 115 millió, Dél-Afrika 82 millió, Ausztrália 62 millió. Ez összesen 1.350.000.000 fehér ember, ehhez járul kb. 1.000.000.000 színes. A legutóbbi népnövekedés alapján leggyorsabban 100 év múlva, legkésőbb 3–400 év múlva érné el a Föld népessége ezt a létszámot.

Kogutowicz Károly.

Sir John Russell: *The influence of geographical factors on the agricultural activities of a population.* (The Geographical Teacher, 1923, 7. 1.)

Azt az érdekes kérdést, hogy a földrajzi tényezők mennyire hatnak a mezőgazdaságra és hogy az ember és a környezet viszonya az idők folyamán miképen változik, Anglia példáján szemlélteti.

J. F. Unstead: *The British Isles of To-day.* London, 1922. Hasznos, rövid és modern országismertetés.

H. Batsford: *Types and materials of houses in England.* (The Geographical Teacher 1923, 42. 1.)

E. Huntington—F. E. Williams: *Business Geography.* New-York, 1922.

Ez a különös című munka igazi amerikai termék. A termelés geográfiáját adja. Különösen a fajoknak a gazdasági tevékenység tekintetében elűtő sajátosságaival, az északi félgömb emberfajtaíának feltétlen hegemoniájával foglalkozik érdekesen.

—z.

E. Ekwall: *The Place-Names of Lancashire.* Manchester, 1922.

Filológus professzor. munkája és bizonyossága annak, hogy a helynévmagyarázatok mennyire az érdeklődés előterébe jutottak.

W. Hewitt: *The Wirral Peninsula.* London, 1922, XII., 293. 1.

A liverpooli egyetemen alakult *Liverpool and District Regional Survey Association* első kiadványa, a brit szülőföldismertetés egyik nevezetes munkája.

L. Febvre: *La terre et l'Évolution Humaine.* Párizs, 1922, XVIII., 472. 1.

A strassburgi professzor igen figyelemre méltó munkájában szembeszáll Ratzellel és Vidal de la Blache hívei sorába áll. A környezet kizárólagos hatásával szemben az emberi tevékenységen van nála a hangsúly. Az ellen is hadakozik, hogy az emberföldrajznak tárgya csupán az emberi tevékenységnek a földgömbön látható jelei volnának.